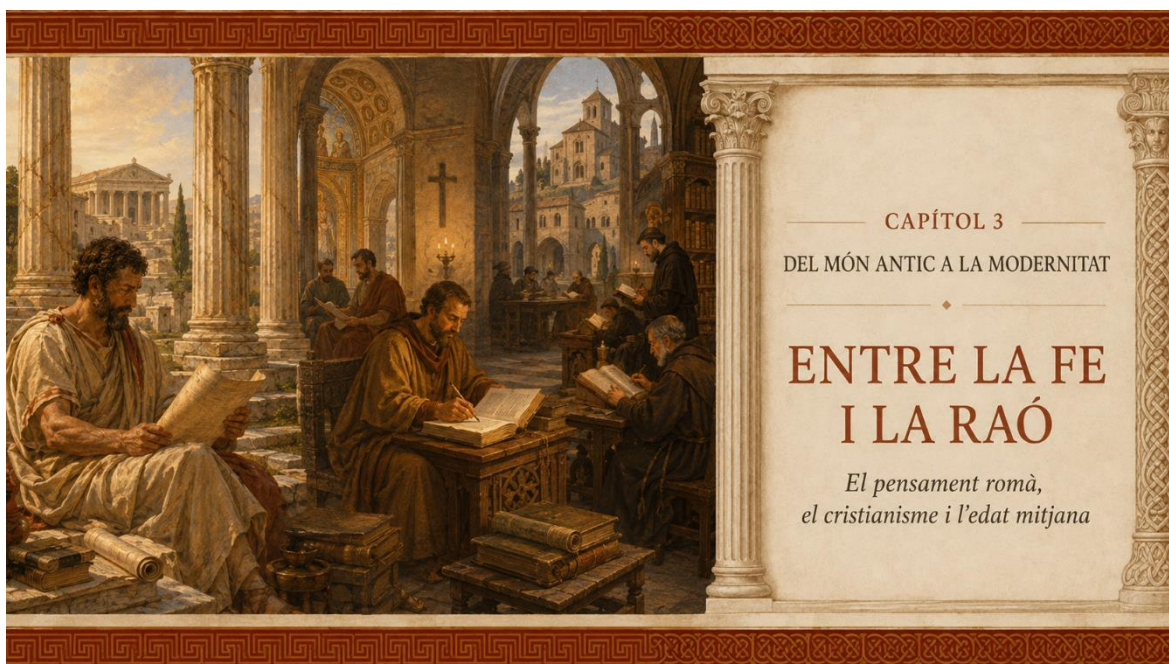

Introducció: un pont de més de mil anys	78
Una recepció creadora	78
Ciceró: deliberar sense una certesa absoluta	79
L'epicureisme i els estoics imperials	79
Una nova religió dins del món grecoromà.....	79
Definir la doctrina	80
El neoplatonisme: de la multiplicitat a l'U	81
Agustí d'Hipona: la veritat en la interioritat	81
Interioritat, il·luminació i certesa.....	81
El mal, la llibertat i la història	81
Una època plural	82
La filosofia en àrab i el pensament jueu	82
El problema dels universals	84
Anselm de Canterbury: la fe que cerca comprendre.....	84
L'argument ontològic	84
D'Anselm a Descartes.....	84
Tomàs d'Aquino: una síntesi aristotèlica i cristiana	85
Guillem d'Ockham: individus, signes i economia explicativa	85
Continuïtat i renovació.....	86
Noves mirades sobre l'ésser humà i la política	87
Síntesi	87
La crisi del cosmos aristotèlic.....	87
Mètode, experiment i matematització.....	88
Síntesi	88
Descartes: cercar un fonament indubtable	89
Hume: examinar l'experiència i els límits de la raó	89
In memoria manet.....	89

DEL MÓN ANTIC A LA MODERNITAT

ROMA, CRISTIANISME, FILOSOFIA MEDIEVAL, RENAIXEMENT I REVOLUCIÓ CIENTÍFICA

INTRODUCCIÓ: UN PONT DE MÉS DE MIL ANYS

Entre la filosofia grega i la filosofia moderna no hi ha un buit. Durant més d'un mil·lenni, les idees de Plató, Aristòtil, Epicur i els estoics foren traduïdes, discutides i transformades en contextos molt diferents: la República i l'Imperi romans, el cristianisme antic, el món bizantí, les cultures islàmica i jueva, les universitats medievals i l'Europa renaixentista. La modernitat no neix eliminant tot el passat, sinó reformulant problemes heretats.

Aquest capítol segueix dos fils. El primer és la **relació entre raó i fe**: *com pot dialogar la filosofia, basada en l'argumentació racional, amb una religió fundada en la revelació?* El segon és el **problema del coneixement**: *què podem conèixer, amb quin mètode i amb quin grau de certesa?* Al final del recorregut, aquest segon fil conduirà directament a Descartes i Hume.

Criteri de lectura. Les divisions “antiguitat”, “edat mitjana”, “Renaixement” i “modernitat” són útils per ordenar el temps, però no són fronteres absolutes. Hi ha continuïtats, recuperacions i debats compartits entre totes aquestes èpoques.

ETAPA	NUCLI DE PENSAMENT
Roma	Transforma la filosofia grega en llenguatge polític, moral i educatiu.
Cristianisme i platonisme tardà	Reinterpreten conceptes grecs des de la creació, la revelació i la salvació.
Filosofia medieval	Organitza el diàleg entre autoritats, arguments i tradicions en escoles i universitats.
Renaixement	Recupera críticament els textos antics i repensa l'ésser humà, la política i la natura.
Revolució científica	Substitueix progressivament el cosmos aristotèlic per una natura matemàtica.
Filosofia moderna	Converteix el fonament i els límits del coneixement en un problema central.

ROMA REPENSA GRÈCIA

UNA RECEPCIÓ CREADORA

La filosofia en el món romà no forma una escola única. És la **recepció** plural de l'**epicureisme**, l'**estoïcisme**, l'**escepticisme**, l'**aristotelisme** i el **platonisme** dins d'un marc polític que abraçava tota la Mediterrània. Molts autors continuaren escrivint en grec, però el llatí adquirí un vocabulari filosòfic propi. La retòrica, el dret, l'educació del ciutadà i l'exercici del poder donaren nous accents a les preguntes heretades de Grècia.

Roma no es limità, doncs, a copiar. La filosofia es convertí en una pràctica per deliberar en temps d'incertesa, governar les passions, administrar el temps, afrontar l'exili o la mort i definir els deures envers la comunitat. La seva orientació pràctica no eliminà la teoria: cada proposta moral pressuposava una idea de la natura, de la raó i de la llibertat.

Ciceró: deliberar sense una certesa absoluta

Marc Tul·li **Ciceró** (106–43 aC) adaptà al llatí els grans debats de les escoles gregues. Proper a l'escepticisme de la Nova Acadèmia, confrontava arguments i assentia provisionalment a la posició més probable o versemblant. No sostenia que totes les opinions fossin iguals: la manca de certesa absoluta obliga a deliberar millor, no pas a renunciar al judici.

En obres com *De re publica*, *De legibus* i *De officiis*, vinculà filosofia i ciutadania. La “*res publica*” és una comunitat unida pel dret i per interessos compartits; sense justícia, perd legitimitat. La idea d'una llei racional comuna a tots els éssers humans contribuï decisivament a la tradició de la llei natural. Ciceró també consolidà l'ideal d'*humanitas*: una formació que uneix cultura, eloqüència, discerniment i responsabilitat cívica.

L'epicureisme i els estoics imperials

Lucreci (c. 95–c. 55 aC) exposà l'**epicureisme** en el poema *De rerum natura*. L'atomisme no hi és una curiositat física: serveix per desactivar la por dels déus i de la mort. Si l'ànima és corpòria i es dissol amb el cos, la mort no pot ser una experiència dolorosa per a qui ja no existeix. Comprendre la natura esdevé una teràpia racional.

L'**estoïcisme** arrelà especialment durant l'Imperi. **Sèneca** pensà el bon ús del temps, el progrés moral i la clemència del governant; **Epictet** defineix la llibertat com la capacitat d'examinar les impressions i orientar el propi judici; **Marc Aureli** uní **disciplina interior** i servei al **bé comú**. Acceptar allò que no depèn plenament de nosaltres no significa resignar-se davant la injustícia, sinó actuar rectament sense confondre el valor moral amb l'èxit extern.

Autor	Tradició	Aportació principal
Ciceró	Acadèmia escèptica	Probabilitat, res publica, llei natural i deure
Lucreci	Epicureisme	Atomisme, mortalitat de l'ànima i alliberament de la por
Sèneca	Estoïcisme	Temps, passions, progrés moral i clemència
Epictet	Estoïcisme	Prohairesi, judici, llibertat i rols socials
Marc Aureli	Estoïcisme	Impermanència, deure i cosmòpolis

Pont cap al cristianisme. La filosofia grecoromana proporcionà llenguatge, conceptes i formes d'argumentació als primers pensadors cristians. La trobada no fou una substitució sobtada de la raó per la fe, sinó un procés llarg de discussió i reinterpretació.

EL CRISTIANISME I LA FILOSOFIA GREGA

UNA NOVA RELIGIÓ DINS DEL MÓN GRECOROMÀ

El cristianisme nasqué al segle I dins del judaisme i s'estengué per ciutats de llengua i cultura gregues. La seva afirmació d'un Déu creador, personal i transcendent, la concepció lineal de la història i la centralitat de la encarnació i la resurrecció no coincidien sense més amb cap escola antiga. Tanmateix, els cristians necessitaren explicar les seves creences, respondre a objeccions i precisar conceptes; per fer-ho, empraren recursos de la retòrica i de la filosofia.

La relació amb la filosofia fou ambivalent. Alguns autors desconfiaren d'una saviesa pagana que podia desviar de la revelació; d'altres consideraren que la raó grega podia preparar la comprensió de la fe. La noció de *logos*, la distinció entre sensible i intel·ligible, la teoria de l'ànima i el vocabulari de substància i natura foren assumits, però també modificats profundament.

Definir la doctrina

Els primers segles cristians estigueren marcats per controvèrsies¹ sobre la identitat de Jesucrist, la Trinitat, la creació i la salvació. Els concilis de **Nicea** (325) i **Constantinoble** (381) formularen progressivament una doctrina trinitària compartida per l'Església imperial que quedà sintetitzada en el credo nicenoconstantinopolità.

<i>Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, Factorem caeli et terrae, visibilia omnia et invisibilia. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt: qui propter nos homines et propter nostram salutem, descendit de caelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine et homo factus est, crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris, et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen</i>	<i>Criem en un sol Déu, Pare totpoderós, creador del cel i de la Terra, de tot el visible i invisible i en un sol Senyor, Jesucrist, Fill unigènit de Déu, i nascut del Pare abans de tots els segles. Déu de Déu, Llum de Llum Déu veritable del Déu veritable, engendrat, no creat, consubstancial al Pare per qui tot va ser creat qui per nosaltres, els homes, i per la nostra salvació davallà del cel i s'encarnà per obra de l'Esperit Sant de Maria Verge i es féu home. crucificat també per la nostra causa en temps de Ponç Pilat; patí i fou sepultat, i ressuscità el tercer dia, segons les Escriptures i se'n pujà al cel i seu a la dreta del Pare. I de nou tornarà amb glòria, per judicar a vius i morts, i el seu regnat no tindrà fi. I [crec] en l'Esperit Sant, Senyor i donador de vida, que procedeix del Pare; Que amb el Pare i el Fill Igualment és adorat i glorificat, qui parlà pels profetes. I [crec] en una santa, catòlica i apostòlica Església, Confesso un baptisme en remissió dels pecats. I espero la resurrecció dels morts, i la vida dels segles venidors. Amén.</i>
---	---

Idea clau. La filosofia no desapareix quan el cristianisme guanya pes cultural. Es converteix en una eina per interpretar, defensar i sistematitzar la fe, però conserva també preguntes i mètodes propis.

¹ A l'inici del cristianisme, hi va haver diverses heretgies que van sorgir i van generar controvèrsia dins de la comunitat cristiana. Algunes de les heretgies més importants van ser: *gnosticisme*; *docetisme*; *ebionisme*; *arrianisme*; *maniqueisme*.

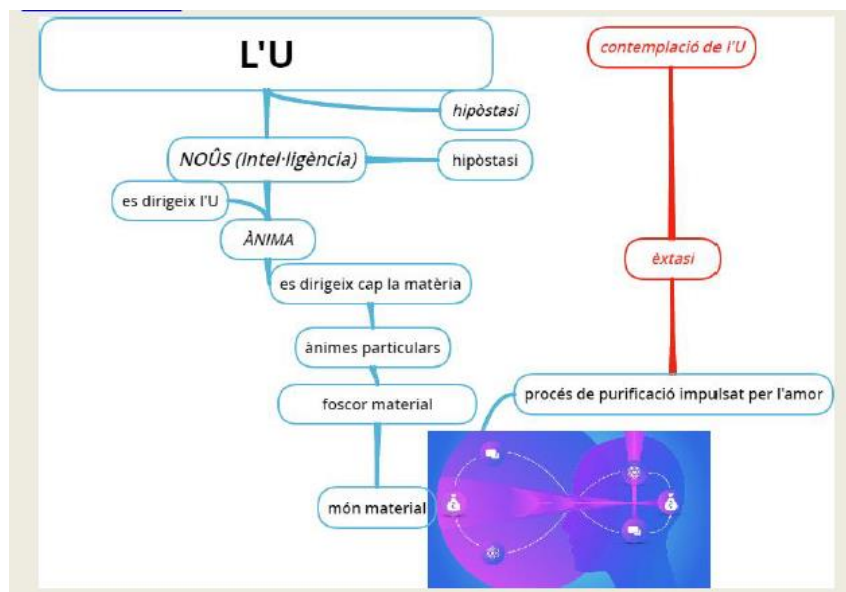

EL NEOPLATONISME: DE LA MULTIPLICITAT A L'U

Plotí (204/205–270), format a Alexandria i actiu a Roma, es considerava **intèrpret de Plató**. La multiplicitat depèn de l'U o el Bé, anterior a l'ésser i al pensament. De l'U procedeixen l'Intel·lecte, àmbit de les formes, i l'Ànima, que ordena el món sensible.

El procés expressa dependència ontològica, no una creació temporal. L'ànima retorna mitjançant la virtut i la contemplació; el mal no és una força rival del Bé, sinó privació i manca d'ordre.

Nivell o moviment	Significat
L'U o el Bé	Principi absolut, indefinible i font de tota unitat
Intel·lecte —Nous—	Àmbit de les formes intel·ligibles i del pensament
Ànima	Principi que articula el món sensible i fa possible la vida
Retorn	Conversió de l'ànima cap al seu origen intel·ligible

El **platonisme tardà** (o neoplatonisme) influí en pensadors cristians, jueus i islàmics, però la creació lliure cristiana no equival a al procés plotiniana, ni al Déu cristià; és simplement una nova denominació de l'U.

AGUSTÍ D'HIPONA: LA VERITAT EN LA INTERIORITAT

Agustí d'Hipona (354–430) és una figura decisiva entre l'antiguitat tardana i la filosofia medieval. Conegué diverses tradicions —Ciceró, el maniqueisme i textos platònics— abans d'adoptar el cristianisme. El seu pensament no és una simple suma de fe cristiana i platonisme: transforma categories antigues per pensar la creació, el temps, la llibertat, el mal i la història.

Interioritat, il·luminació i certesa

La recerca de la veritat exigeix tornar a l'interior. Els sentits ens informen d'un món canviant; la ment, en canvi, pot reconèixer veritats necessàries i criteris estables. Agustí explica aquesta capacitat mitjançant la il·luminació divina: Déu no transmet dades noves com un mestre extern, sinó que fa possible que la intel·ligència jutgi segons una veritat que la supera.

La fórmula Si fallor, sum —'si m'equivoco, existeixo'— mostra que ni l'error pot anul·lar la certesa de l'existència del subjecte que s'equivoca. És un antecedent important del cogito, però no compleix la mateixa funció: Descartes farà de l'autocertesa el primer fonament d'un mètode sistemàtic de reconstrucció del saber.

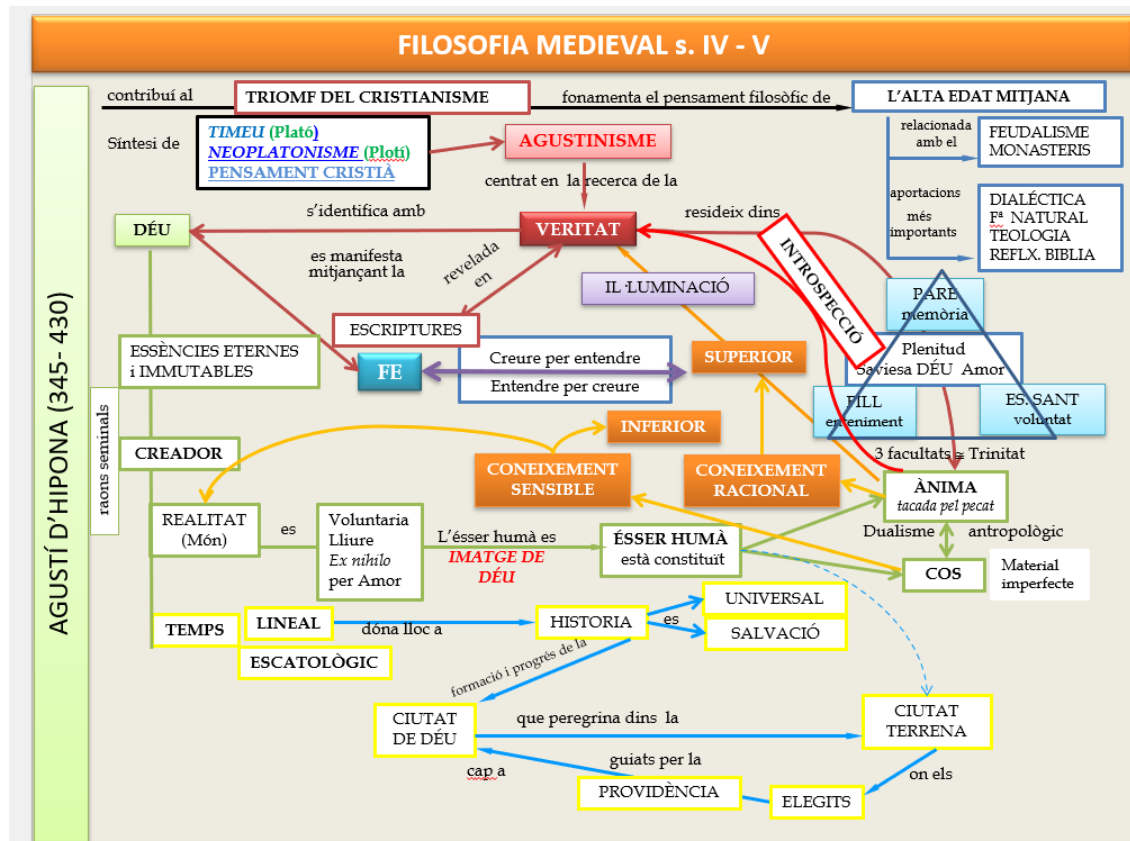
El mal, la llibertat i la història

Si tot allò creat per Déu és bo, el mal no pot ser una substància. Agustí el defineix com a privació d'un bé que hauria de ser-hi. El mal moral apareix quan la voluntat prefereix béns inferiors i particulars al bé superior.

Aquesta explicació preserva la responsabilitat humana, tot i que la relació entre llibertat, pecat i gràcia esdevindrà cada vegada més complexa en la seva obra.

A *La ciutat de Déu*, Agustí no identifica simplement l'Església amb una ciutat perfecta ni l'Imperi amb el mal. Distingeix dues orientacions de l'amor: la ciutat terrena, centrada en l'amor desordenat de si i del poder, i la ciutat de Déu, orientada a Déu. La història adquireix així un sentit lineal, molt diferent de la concepció cíclica habitual en part del pensament antic.

LA FILOSOFIA MEDIEVAL: RAÓ, FE I TRANSMISSIÓ DEL SABER

UNA ÈPOCA PLURAL

La **filosofia medieval**, aproximadament entre els segles V i XV, no és un bloc homogeni ni una simple etapa de decadència. Inclou tradicions cristianes llatines i bizantines, filosofies elaborades en àrab i pensament jueu. Els **monestirs** conservaren i copiaren textos; les **escoles urbanes** i **catedralícies** desenvoluparen l'ensenyament; i, des del segle XII, les **universitats** crearen un nou espai institucional per al debat filosòfic.

Boeci (c. 480–524) actuà com a pont entre l'antiguitat i l'Occident llatí mitjançant traduccions i comentaris de lògica. Més endavant, el moviment de traduccions dels segles XII i XIII incorporà al llatí moltes obres gregues i àrabs. Aquesta recuperació no fou obra d'un únic lloc: Toledo, Sicília i altres centres connectaren llengües, savis i tradicions manuscrites diverses.

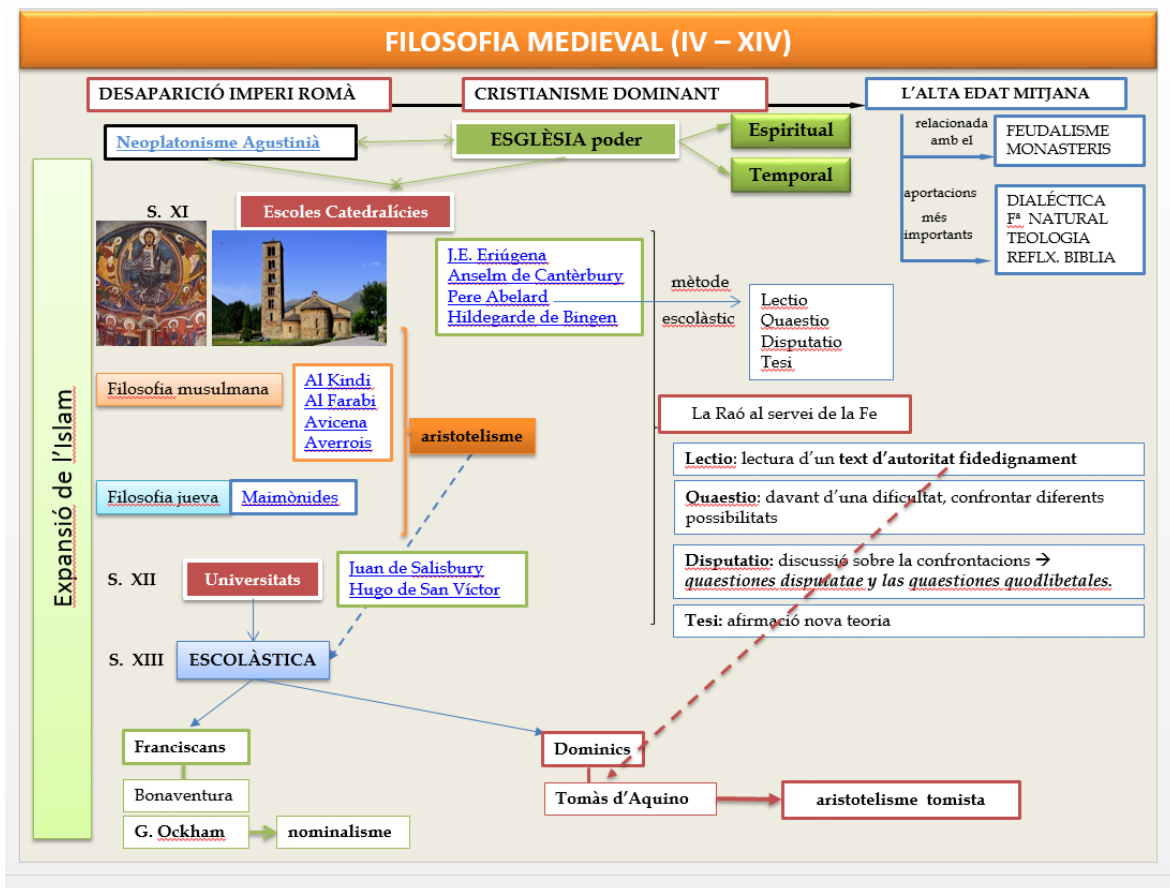
LA FILOSOFIA EN ÀRAB I EL PENSAMENT JUEU

La *falsafa* no és una barreja destinada simplement a interpretar l'Alcorà. Filòsofs com **al-Kindí**, **al-Farabí**, Avicenna i Averrois estudiaren i transformaren Plató, Aristòtil i els seus comentaristes. **Avicenna** distingí entre

essència i existència i pensà Déu (Alà) com a ésser necessari; **Averrois** desenvolupà una lectura sistemàtica d'Aristòtil que influí fortament en l'Occident llatí. En la **tradició jueva**, **Maimònides** cercà també articular filosofia aristotèlica i revelació.

Precisió històrica. Els textos antics no foren simplement 'oblidats' i recuperats de cop al Renaixement. Es conservaren, traduïren i reinterpretaren en contextos grecs, sirians, àrabs, hebreus i llatins al llarg de tota l'edat mitjana.

Clau de lectura de l'esquema. 'Desaparició de l'Imperi romà' designa aquí la fi de l'autoritat imperial a Occident el 476; l'Imperi romà d'Orient continuà fins al 1453. 'La raó al servei de la fe' resumeix una orientació central, però no elimina l'autonomia de l'argumentació filosòfica ni la diversitat de posicions medievals.

L'ESCOLÀSTICA: UN MÈTODE DE DISCUSSIÓ

L'escolàstica designa sobretot una manera d'ensenyar i investigar. La *lectio* comentava un text d'autoritat; la *quaestio* formulava una dificultat; la *disputatio* ordenava arguments a favor i en contra; i la *determinatio* proposava una solució raonada. L'autoritat d'un text era important, però no eliminava la discussió: calia distingir, interpretar i resoldre contradiccions aparents.

La pregunta per la **relació entre fe i raó travessa tota l'època**. No hi hagué una resposta única. Alguns autors accentuaren la continuïtat entre la veritat revelada i la racional; d'altres delimitaren amb més força els camps de la teologia i la filosofia.

EL PROBLEMA DELS UNIVERSALS

Quan diem “humanitat”, “arbre” o “justícia”, *què correspon realment a aquests termes generals?* El **realisme** sosté, amb matisos diversos, que els universals tenen algun fonament real; el **conceptualisme** els situa com a conceptes de la ment fonamentats en semblances reals; el **nominalisme** subratlla que només existeixen individus i que els termes universals funcionen com a signes. Aquest debat afecta la lògica, la metafísica i la teoria del coneixement.

ANSELM DE CANTERBURY: LA FE QUE CERCA COMPENDRE

Anselm de Canterbury (1033-1109) és una de les figures més importants de la primera escolàstica medieval. Nascut a Aosta, va ingressar al monestir benedictí de Bec, a Normandia, i posteriorment va ser nomenat arquebisbe de Canterbury. El seu pensament intenta mostrar que la fe i la raó no són incompatibles: la fe és el punt de partida, però el creient vol comprendre racionalment allò que creu.

Aquesta actitud s'expressa amb la fórmula llatina *fides quaerens intellectum*, (la fe que cerca la comprensió). Anselm no pretén substituir la fe per la raó ni demostrar Déu prescindint de tota creença prèvia. Parteix de la fe i utilitza la raó per aprofundir en el seu significat: “*No cerco comprendre per creure, sinó que crec per comprendre*”.

L'argument ontològic

Al *Proslogion*, escrit entre 1077 i 1078, Anselm formula una demostració de l'existència de Déu que posteriorment serà coneguda com a **argument ontològic**.

L'argument no parteix de l'observació del món, del moviment o de les causes naturals. Parteix únicament del concepte de Déu i, per això, és un argument **a priori**: pretén arribar a l'existència de Déu mitjançant l'anàlisi racional de la seva idea.

Anselm defineix Déu com: “Allò més gran que el qual res no pot ser pensat” (*id quo maius cogitari nequit*).

Aquesta expressió no significa simplement que Déu sigui molt gran, sinó que és l'ésser màximament perfecte: no es pot concebre cap realitat superior.

L'argument segueix aquests passos:

1. Fins i tot qui nega l'existència de Déu comprèn què significa l'expressió «allò més gran que el qual res no pot ser pensat».
2. Per tant, la idea de Déu existeix almenys en l'enteniment de qui la pensa.
3. Però existir en la realitat és superior a existir únicament en l'enteniment.
4. Si Déu existís només en el pensament, podríem concebre un ésser més gran: un ésser igualment perfecte que, a més, existís realment.
5. Això seria contradictori, perquè Déu ha estat definit com l'ésser més gran que es pot pensar.
6. En conseqüència, Déu no pot existir només en l'enteniment: ha d'existir també en la realitat.

Anselm afegeix encara una segona consideració. Déu no és un ésser que existeixi de manera contingent, és a dir, que podria existir o no existir. És un ésser **necessari**: no es pot pensar coherentment que no existeixi. Un ésser que no pot ser pensat com a inexistent és superior a un ésser que podria deixar d'existir.

D'Anselm a Descartes

Descartes recupera i reformula l'argument anselmià a la **cinquena meditació**. En tots dos autors, la demostració parteix de la idea de Déu i no de l'observació del món:

DÉU

Anselm

- defineix Déu com “allò més gran que el qual res no pot ser pensat”.
- sosté que existir realment és superior a existir només en l’enteniment.

Descartes

- el concep com un ésser sobiranament perfecte.
- l’existència necessària és una perfecció i que, per tant, no pot manca a l’ésser perfectíssim.

Descartes compara aquesta relació amb les propietats d’un triangle: de la mateixa manera que no podem concebre un triangle sense determinades propietats, no podem concebre clarament Déu sense atribuir-li l’existència necessària.

Tanmateix, la funció de l’argument és diferent en tots dos pensadors. En Anselm forma part d’una reflexió religiosa en què la fe cerca comprendre racionalment allò que creu. En Descartes s’insereix dins un projecte filosòfic de fonamentació del coneixement. L’existència d’un Déu perfecte i no enganyador permet consolidar la confiança en les percepcions clares i distintes i superar definitivament la hipòtesi d’un engany universal.

Per tant, Descartes no es limita a repetir Anselm: transforma l’argument ontològic i li atribueix una funció epistemològica decisiva dins la reconstrucció de l’edifici del saber.

TOMÀS D’AQUINO: UNA SÍNTESI ARISTOTÈLICA I CRISTIANA

Tomàs d’Aquino (1225–1274) integrà una part decisiva de la filosofia d’Aristòtil dins un marc cristià. Raó i fe tenen fonts diferents, però no poden contradir-se si totes dues procedeixen de la veritat. Algunes veritats — com molts coneixements sobre la natura — són accessibles a la raó; d’altres, com el misteri trinitari, depenen de la revelació.

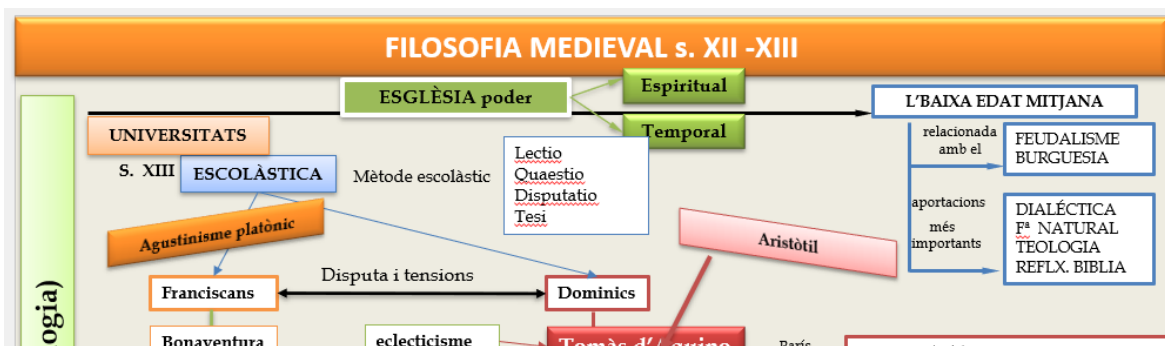
El coneixement comença en els sentits. L’intel·lecte agent abstrau la forma intel·ligible a partir de les imatges sensibles, i l’intel·lecte possible la rep i l’entén. Per demostrar l’existència de Déu, Tomàs no parteix d’una simple definició, sinó dels efectes observables del món. Les cinc vies són arguments a posteriori basats en el canvi, la causalitat, la contingència, els graus de perfecció i l’ordre de la natura.

La seva metafísica distingeix essència i existència, potència i acte, matèria i forma. En els éssers creats, essència i existència no s’identifiquen; només en Déu l’essència és existir. Aquesta arquitectura conceptual permet pensar alhora la dependència de les criatures i l’autonomia relativa de les causes naturals.

GUILLEM D’OCKHAM: INDIVIDUS, SIGNES I ECONOMIA EXPLICATIVA

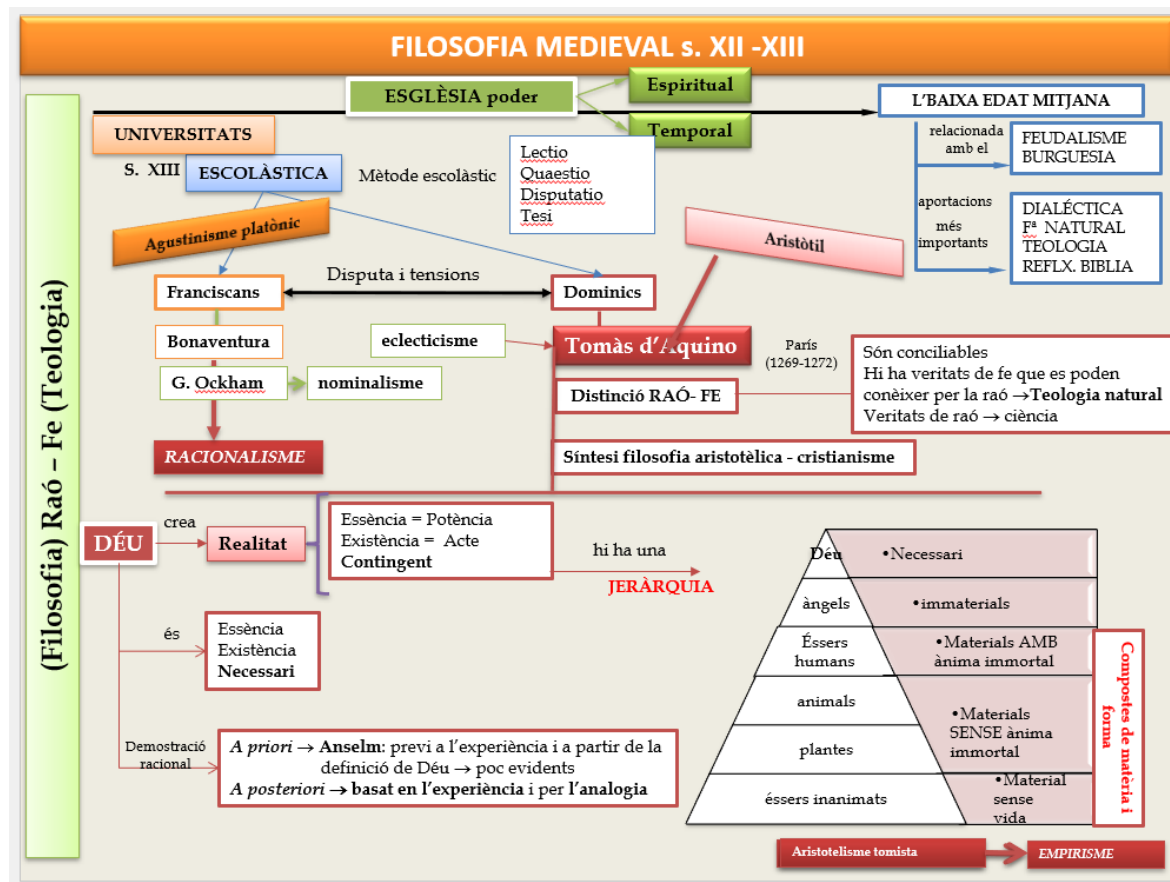
Guillem d’Ockham (c. 1287–1347) no és simplement un pensador ‘agustinian’ oposat a Aristòtil. Desenvolupa una lògica i una teoria del coneixement pròpies: allò que existeix fora de la ment són individus; els universals són conceptes o signes mentals que poden significar molts individus. Distingeix el coneixement intuïtiu, vinculat a l’existència o no existència d’una cosa, del coneixement abstractiu.

Ockham accentua també la llibertat i omnipotència divines i limita el que la raó pot demostrar en teologia. El principi conegut com a ‘navalla d’Ockham’ no és una invitació a triar sempre la teoria més simple, sinó a no multiplicar entitats o supòsits sense necessitat explicativa. La formulació tradicional és posterior, però resumeix bé una actitud present en la seva obra.

ESQUEMA DE SÍNTESI

Clau de lectura de l'esquema. Les etiquetes “racionalisme” i “empirisme” indiquen aquí accents medievals diferents: Ockham no és racionalista en el sentit cartesià, ni Tomàs és empirista en el sentit de Hume. Tots dos reconeixen la funció del coneixement sensible, però elaboren teories diferents sobre la raó, els universals i l'abast de la teologia.

RENAIXEMENT I HUMANISME

CONTINUÏTAT I RENOVACIÓ

El Renaixement dels segles XV i XVI no representa una ruptura instantània amb l'edat mitjana. Moltes institucions, debats i tradicions continuaren actius. La novetat principal fou una manera diferent de relacionar-se amb els textos antics: els humanistes estudiaren les llengües originals, compararen manuscrits i criticaren traduccions i autoritats. La impremta amplia la circulació dels llibres i accelerà el debat intel·lectual.

La caiguda de Constantinoble el 1453 afavorí alguns desplaçaments de savis i manuscrits cap a Occident, però no és l'única causa del Renaixement. El creixement urbà i comercial, el mecenatge, l'expansió marítima, les transformacions polítiques i la Reforma protestant modificaren profundament l'horitzó europeu. L'humanisme no substituï simplement el teocentrisme per l'antropocentrisme: molts humanistes foren cristians i volgueren renovar la religió mitjançant el retorn crític a les fonts.

NOVES MIRADES SOBRE L'ÉSSER HUMÀ I LA POLÍTICA

Marsili Ficino i **Giovanni Pico della Mirandola** recuperaren tradicions platòniques. Pico presentà l'ésser humà com una realitat oberta, capaç d'orientar-se mitjançant la llibertat i la formació. Erasme de Rotterdam aplicà la filologia a la renovació moral i religiosa. **Michel de Montaigne** convertí l'anàlisi interior i l'escepticisme en una crítica del dogmatisme: la pregunta "*què sé jo?*" prepara el clima intel·lectual en què Descartes radicalitzarà el dubte.

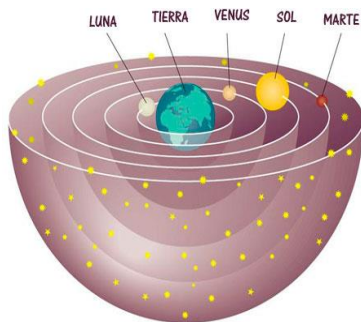
Nicolau Maquiavel estudià la política des de la realitat efectiva de l'acció i del poder. La virtut és la capacitat d'actuar amb decisió, prudència i flexibilitat; la fortuna designa la dimensió imprevisible de les circumstàncies. Maquiavel no escrigué "el fi justifica els mitjans" ni defensà que qualsevol acció fos acceptable: mostrà la tensió entre moral tradicional, necessitat política i conservació de l'Estat.

SÍNTESI

AUTOR O CORRENT	APORTACIÓ
Humanisme	Filologia, retorn a les fonts i formació integral
Pico	Dignitat humana, llibertat i capacitat de formar-se
Erasme	Crítica moral i renovació cristiana mitjançant els textos
Maquiavel	Autonomia relativa de la política; virtut i fortuna
Montaigne	Escepticisme, tolerància i examen de si

LA REVOLUCIÓ CIENTÍFICA: UN UNIVERS NOU

LA CRISI DEL COSMOS ARISTOTÈLIC

ZONA SUBLUNAR

- Format pels 4 elements.
- Es dona el canvi, la generació i la corrupció

SUPRALUNAR

- Format èter (cinquè element).
- Gairebé perfecte.
- Té moviment circular.

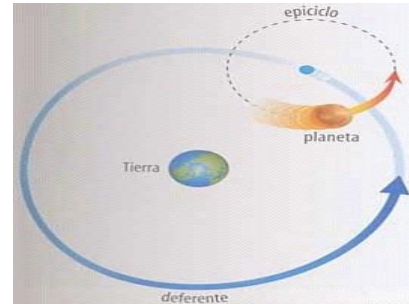
La cosmologia aristotèlica-coptolemaica distingia la regió sublunar, sotmesa al canvi, i el cel *supralunar*, format per moviments circulars regulars. Aquest model era més complex i matisat que la imatge d'un simple univers de 'dues esferes', però integrava física, astronomia i metafísica en un cosmos finit i jerar-

quitzat. Entre els segles XVI i XVII, aquesta síntesi es desféu progressivament.

Astronomia aristotèlica: esferes cristal·lines d'èter amb moviment circular i uniforme. 1 esfera d'estels fixos. No pot explicar el moviment errant d'alguns planetes

Astronomia ptolemaica: Teoria dels epicicles

Copèrnic proposà el 1543 un sistema heliocèntric que reorganitzava matemàticament els moviments planetaris. Kepler abandonà la perfecció del cercle i descriví òrbites el·líptiques. Les observacions telescòpiques de Galileu —muntanyes a la Lluna, satèl·lits de Júpiter i fases de Venus— debilitaven la física celeste tradicional i reforçaven el copernicanisme, però no el demostraven definitivament per si soles.

MÈTODE, EXPERIMENT I MATEMATITZACIÓ

Galileu combinà idealització matemàtica, raonament, experimentació i observació. No inventà tot sol un 'mètode hipoteticodeductiu' complet, però contribuí decisivament a una nova pràctica científica. Francis Bacon, des d'una altra perspectiva, criticà els prejudicis o ídols de la ment i defensà una investigació inductiva i organitzada de la natura. La ciència moderna sorgí de l'encreuament de tradicions matemàtiques, artesanals, experimentals i filosòfiques.

Newton unificà la física terrestre i celeste en els *Principia mathematica* (1687): les mateixes lleis del moviment i de la gravitació expliquen la caiguda dels cossos i les òrbites planetàries. La natura podia ser concebuda com un sistema regit per lleis quantitatives. Tanmateix, Newton no fou un pensador purament mecanicista en el sentit modern: la teologia i altres investigacions també ocuparen un lloc important en la seva obra.

SÍNTESI

AUTOR	TRANSFORMACIÓ
Copèrnic	Heliocentrisme i nova ordenació matemàtica del sistema planetari
Kepler	Òrbites el·líptiques i lleis quantitatives del moviment planetari
Galileu	Observació telescòpica, experiment i matematització del moviment
Bacon	Crítica dels ídols i programa inductiu de recerca
Newton	Lleis del moviment i gravitació universal

Conseqüència filosòfica. Quan una teoria acceptada durant segles pot ser revisada, ja no n'hi ha prou d'invocar l'autoritat. Cal justificar el mètode, les proves i els criteris que permeten distingir coneixement, opinió i error.

EL NAIXEMENT DEL PROBLEMA MODERN DEL CONEIXEMENT

La filosofia moderna neix en un context d'inestabilitat intel·lectual. La Reforma i les guerres de religió qüestionen la unitat de l'autoritat cristiana; el redescobriment de l'escepticisme antic reactiva el dubte; la nova ciència mostra que l'experiència ordinària pot enganyar i que la matematització revela estructures invisibles.

La pregunta central ja no és només 'què és la realitat?', sinó 'com podem saber amb certesa que una afirmació és vertadera?'.

DESCARTES: CERCAR UN FONAMENT INDUBTABLE

Descartes (1596–1650) respon cercant un punt de partida absolutament segur. El dubte metòdic posa provisionalment en qüestió els sentits, la distinció entre vetlla i somni i fins i tot les veritats matemàtiques. Però mentre dubta, el subjecte no pot dubtar que pensa i existeix: *cogito, ergo sum*. Des d'aquesta certesa, Descartes intentarà reconstruir el saber mitjançant idees clares i distintes i un mètode inspirat en l'ordre matemàtic.

HUME: EXAMINAR L'EXPERIÈNCIA I ELS LÍMITS DE LA RAÓ

Hume (1711–1776) parteix de l'experiència. Distingeix impressions, més vives i immediates, i idees, que en són còpies més febles. Quan analitza la causalitat, observa que no percebem una connexió necessària entre causa i efecte: veiem successions regulars i l'hàbit ens porta a esperar que el futur s'assemblarà al passat. Això permet actuar i fer ciència, però no proporciona una demostració racional de la inducció.

No simplificar: *racionalisme* i *empirisme* són categories pedagògiques útils, però no blocs perfectament oposats. Descartes també valora l'experiència, i Hume no rebutja la raó: discuteixen quin paper correspon a cada facultat i fins on arriba.

DE L'HERÈNCIA A LA CRÍTICA

El camí del món antic a la modernitat no és una línia de progrés simple. Roma transformà la filosofia grega; el cristianisme i el neoplatonisme redefiniren la relació entre Déu, món i ànima; les filosofies medievals construïren mètodes rigorosos de discussió i preservaren una xarxa plural de traduccions; el Renaixement renovà la lectura dels antics; i la revolució científica obligà a repensar què compta com a prova.

Descartes i Hume hereten tot aquest recorregut. El primer busca la certesa que resisteixi l'escepticisme; el segon examina críticament si aquesta certesa és compatible amb l'origen empíric del coneixement. Amb ells, la filosofia moderna converteix el subjecte, el mètode i els límits de la raó en el centre del debat.

IN MEMORIA MANET

- ✓ La filosofia romana transforma les escoles gregues i les aplica a la ciutadania, el poder i la llibertat interior.
- ✓ El cristianisme dialoga amb la filosofia grega, però modifica conceptes com logos, creació, ànima i història.
- ✓ Plotí estructura la realitat en U, Intel·lecte i Ànima; la filosofia és un moviment de retorn cap al principi.
- ✓ Agustí defensa la interioritat, la il·luminació i el mal com a privació; Si *fallor, sum* no és encara el cogito cartesà.
- ✓ La filosofia medieval és plural: inclou tradicions llatines, gregues, àrabs i jueves, i no es redueix a una raó passiva al servei de la fe.
- ✓ L'escolàstica és un mètode de lectura, pregunta, discussió i resolució argumentada.
- ✓ Tomàs d'Aquino integra Aristòtil i cristianisme; Ockham subratlla els individus, els signes i l'economia explicativa.

- ✓ El Renaixement recupera críticament els textos antics i renova les preguntes sobre l'ésser humà i la política.
- ✓ La revolució científica desfà el cosmos jeràrquic i impulsa una natura descrita mitjançant lleis matemàtiques.
- ✓ Descartes cerca un fonament racional indubtable; Hume examina l'origen empíric i els límits de les nostres inferències.

GLOSSARI

Escolàstica:	Mètode medieval d'ensenyament i recerca basat en la lectura d'autoritats, la formulació de qüestions i la disputa argumentada.
Falsafa:	Tradició filosòfica desenvolupada principalment en àrab a partir de la recepció i transformació de la filosofia grega.
Humanisme:	Moviment cultural renaixentista centrat en els <i>studia humanitatis</i> , la filologia i la recuperació crítica dels textos antics.
Il·luminació:	En Agustí, condició divina que permet a la ment reconèixer veritats estables i jutjar correctament.
Inducció:	Inferència que parteix de casos observats per formular regularitats o generalitzacions; Hume en qüestionarà la justificació racional.
Llei natural:	Ordre racional normatiu que no depèn simplement de la voluntat d'un governant o d'un costum local.
Nominalisme:	Posició que nega l'existència d'universals com a realitats separades i els entén com a signes o termes generals.
Processió:	Dependència ontològica per la qual, en Plotí, Intel·lecte i Ànima procedeixen de l'U; no és una creació temporal.
Prohairesi:	Capacitat racional d'examinar impressions i orientar l'acció, situada per Epictet al centre de la llibertat moral.
Quaestio:	Forma escolàstica de plantejar una dificultat i ordenar arguments abans de formular una resposta.
Universals:	Conceptes o termes generals aplicables a molts individus, com 'humanitat' o 'arbre'.
Virtù / fortuna:	En Maquiavel, capacitat eficaç d'acció i conjunt de circumstàncies imprevisibles amb què l'acció política ha de comptar.